

BOŽIDAR LUKIĆ

Da li je i opšti termonuklearni obostrano uništavajući rat produžetak politike

Svrha ovog članka je da se odgovori na pitanje koje je postavljeno u naslovu i da se potvrdi da je veliki vojni pisac i mislilac general Klauzevic, osim svoje poznate definicije o ratu, date u napomeni svoga djela: «...rat nije ništa drugo do državna politika produžena drugim sredstvima»¹ — potanko razmatrao i to u kakvom su odnosu rat i politika, a potom ukazao na mogućnost da rat, u određenim uslovima, može i da se odvoji od politike i da izgubi svojstvo njenog produžetka. Razumije se, u vremenu u kojem je živio, Klauzevic je takvu mogućnost dopuštao samo teorijski, pa otuda i nije dao više prostora fenomenu odnosa i međuzavisnosti rata i politike. Tada teoretska, a danas realna mogućnost ostala je u sjenci njegove navedene definicije, na kojoj, opet, u daljem razmatranju posebno razvija svoju misao (kao što je naznačeno u osmoj knjizi njegovog djela).

No, kako je radi odgovora na pitanje postavljeno u naslovu ovog članka neophodno protumačiti neke od Klauzevicovih osnovnih ideja, na kojima, sem ostalog, i počiva cijela konstrukcija ovog pitanja, nužno je vratiti se njemu, Klauzevicu, a time i suštini njegovog djela.

Da bi obrazložio svoju postavku i potvrdio da je rat samo dio političkih odnosa, tj. da njime ne nastupa neko sasvim drugo stanje, kako se to često misli, stanje koje podleže samo svojim sopstvenim zakonima, Klauzevic kaže: »...ovi politički odnosi ne prestaju sa-

¹ Klauzevic: *O ratu*, izdanje VIZ »Vojno delo«, knjiga osma, str. 521.

mim ratom i ne pretvaraju se ni u šta drugo, već u samoj suštini i dalje postoje, ma kakva bila sredstva kojima se služi, i glavni su pravci kojima ratni događaji teku i za koje su vezani, samo smer-nice ovih odnosa koje se povlače kroz rat sve do mira. Kako bi se drukčije moglo i zamisliti? Zar ikad sa diplomatskim notama pre-staju i politički odnosi raznih naroda i vlada? Zar nije rat samo drukčiji način pisanja i kazivanja njihovih misli. On, istina, ima svoju sopstvenu gramatiku, ali ne i svoju sopstvenu logiku.«²

Riječ je, dakle, o tome da ratom ne nastaje neko novo stanje koje, s prekidom diplomatskih odnosa, dovodi do prekida svih odnosa. Naprotiv, odnosi se ne prekidaju već nastavljaju samo ne diplomatskim notama već oružanim nasiljem, koje nije ništa drugo do jedan od političkih oblika«³. Po Lenjinu, »oružana borba je naro-čiti oblik političke borbe.« A sve ono, kaže Klauzevic, na čemu rat počiva i što određuje njegove glavne pravce: sopstvena moć, moć protivnika, saveznici obeju strana, karakteri naroda itd., sve je to političke prirode i toliko u vezi sa svim političkim odnosima *da ga je nemoguće od njih odvojiti* (podvukao B. L.). Na kraju šeste glave osme knjige, Klauzevic bi još jednom ponovio: »Rat je poli-tičko oruđe; on mora neminovno da nosi politički karakter; on mora meriti političkom merom; vođenje rata u svojim glavnim potezima je zato samo politika koja je pero zamenila mačem, *ali zato nije prestala da misli po svojim sopstvenim zakonima*« (podvukao B. L.).

Sve je ovo navedeno da bi se potencirala Klauzevicova dosljed-nost u prikazivanju rata kao političkog sredstva, odnosno, kao poli-tike nastavljene drugim sredstvima, jer »politička namera je svrha, rat je sredstvo, a sredstvo bez svrhe se ne može nikada zamisliti«⁴. Po Klauzevicu, dakle, ne može se ni zamisliti rat bez politike, poli-tika bez svrhe, a time i rat bez svrhe. I dalje, po njemu: »... rat se ne može nikada odvojiti od političkih odnosa, i *ako se ovo ma gde desi teorijski, prekinuće se tako reći svi konci takvih odnosa i ostaće samo jedna stvar, besmislena i besciljna*«⁵ (podvukao B. L.).

Ako tačno tumačimo Klauzevica zapazićemo da on pod svojom poznatom definicijom ne podrazumijeva, odnosno ne zamišlja rat koji se odvađa od politike. On je tako nešto, naravno u vremenu u kojem je živio, zamišljao samo kao teorijsku mogućnost čiji je epi-log bez cilja i smisla. »Da političko gledište potpuno prestane sa po-četkom rata, *moglo bi se zamisliti samo kad bi ratovi iz čistog ne-*

² Isto, str. 54

³ Lenjin: *Izabrana vojna dela*, izdanje VIZ »Vojno delo«, knjiga prva, str. 287.

⁴ Klauzevic: *O ratu*, knjiga prva, str. 54.

⁵ Isto: knjiga osma, str. 251.

prijateljstva bili borba na život i smrt; ovakvi kakvi su, oni su samo odraz same politike«⁶ (podvukao B. L.).

Klauzevic, dakle, ne zamišlja nikakve druge ratove nego »ovakve kakvi su«, a oni takvi kakvi su ne mogu biti ništa drugo do »odraz same politike«. On samo dopušta mogućnost da se zamisle takvi ratovi koji bi proizašli iz čistog neprijateljstva i predstavljali borbu na život i smrt, ali takvi ratovi nisu ni u kakvoj vezi s politikom niti su njeno sredstvo i njen produžetak. Oni su čak van njene kontrole i uticaja jer »... vrhovno stanovište za ratovodstvo, odakle polaze glavne smernice, ne može biti neko drugo nego stanovište same politike«.⁷

Iz izloženog, a i iz cijelog djela, koje je do kraja prožeto Klauzevicovom definicijom, vidi se da rat koji se odvaja od politike nije njen nastavak niti sredstvo za postizanje cilja koji ona, tj. politika, sebi postavlja. Iz toga proizlazi autorova nedvosmislena konstatacija da bi se odvajanjem rata od politike pokidali konci svih odnosa i da bi ostale samo besciljnost i besmislica. Očigledno je da Klauzevic nije mogao, kao što je rečeno, ni da zamisli politiku bez političkog cilja, a pogotovu ne neku politiku koja vodi državu i narod u samouništenje.

Danas je moguće da neko započne jedan besciljan i besmislen rat, tj. termonuklearni uništavajući rat koji bi vodio opštem, pa i sopstvenom uništenju. Ali njega niko ne bi mogao da označi kao produžetak neke politike, kao sredstvo politike koja ima svoj cilj. Pobijajući Diringovu postavku o odlučujućoj ulozi političkog nasilja kao uzroka privrednoj situaciji, Engels kaže da je »... sila samo sredstvo, a da je, naprotiv, ekonomska korist — svrha. Ukoliko je svrha fundamentalnija od sredstva koje se radi nje primjenjuje, utoliko je u historiji ekonomska strana odnosa fundamentalnija od političke«.⁸ Jer, ako je, kako kaže Engels, *politika kondenzovani izraz ekonomike* (podvukao B. L.), može se sa sigurnošću kazati da nema takve ekonomike kojoj je u interesu samouništenje, jer bi se time negirao razvoj. Ako ne može da se oplodi, razvije, obogati, proširi itd. pljačkom drugoga, onda joj zacijelo neće biti u interesu da sama sebe likvidira. Ako se Engels nije upuštao u dalje razmatranje toga nasilja, tj. rata kao sredstva politike, to ne znači da se iz dovoljno elemenata koje je dao ne može zaključiti da sredstvo koje se odvaja od politike, kojim ona, politika, ne može da ostvari svoj cilj, i nije sredstvo već, kao što kaže Klauzevic, besmislica i besciljna stvar.

⁶ Isto: str. 253.

⁷ Isto, str. 523.

⁸ Engels: *Antidiring*, izdanje »Naprijed« Zagreb, str. 156.

Karakteristično je da neki poznati teoretičari u čijem se opštem i vojno-naučnom fondu sadrži i temeljno poznavanje Klauzevica, ostaju pri tumačenju njegovog djela (poglavlja koje se tiče odnosa rata i politike), isključivo na njegovoj definiciji o tome, tj. o ratu uopšte kao produžetku politike, ispuštajući navedene Klauzevicove stavove o ratu koji se odvaja od politike. Tako, na primjer, general-major Petar Tomac u svom opširnom i naučno visokocijenjenom predgovoru tom značajnom djelu, ne dotiče se njegovog stanovišta o teoretskoj mogućnosti odvajanja rata od politike i njegovog pre-kvalifikovanja od sredstva u besmislicu, što bi se apsolutno moglo prenijeti i na savremene uslove, tj. na eventualni opšti termonuklearni, za obje strane uništavajući rat. Međutim, on zapravo, u završnici svoga predgovora, ističe da su u njemu dodirnute samo neke Klauzevicove misli, a da će nas mnoge druge njegove misli takođe podstaći na razmišljanje.

S druge strane, general-potpukovnik dr inž. Zlatko Rendulić u svom članku: *Klauzevic u svetlosti savremene vojno-teorijske misli*, razmatrajući savremeni termonuklearni rat, umjesto Klauzevicovog primjera dvoboja dva rvača, od kojih svaki nastoji da obori drugoga i time ga onesposobi za svaki dalji otpor, ističe svoj primjer dvoboja dva protivnika koji drže uperene pištolje jedan drugome u stomak i zaključuje: »Ako jedan opali i drugi će imati snage da povuče obarač i rezultat neće biti dvoboj, nego međusobno uništenje, koje se može predvideti sa visokim stepenom verovatnoće. Klauzevic — ističe Z. Rendulić — nikada nije razmatrao takav slučaj kao logičan...«⁹

Tačno je da Klauzevic nije razmatrao takav slučaj kao logičan, ali zato ga je smatrao besmislenim. Tretirao ga je kao teoretsku mogućnost i ukratko ocijenio kao »besmislenu i besciljnu stvar«, kojoj, po svemu sudeći, nije bilo vrijedno posvećivati veću pažnju.

Prema tome, lako je pretpostaviti da bi Klauzevic, kad bi u ono vrijeme mogao da zamisli rat koji je za oba protivnika uništavajući, kao što je slučaj sa eventualnim opštim termonuklearnim ratom svakako posvetio svoj genijalni um i tom fenomenu i sigurno bi uložio dovoljno truda na razjašnjavanje njegovih posljedica. Za takav rat, koji je za obje strane uništavajući, vjerovatno bi uzeo i onaj primjer dva protivnika što su uperili pištolje jedan drugome u stomak.

---

⁹ »Vojno delo«, br. 1/78, str. 94.

General Rendulić takođe ukazuje na izvjesnu zbunjenost nekih vojnih teoretičara koji poriču ispravnost Klauzevicove postavke o vezi između politike i rata u nuklearnoj eri. Pri tom navodi kao primjer britanskog vojnog pisca Kingstona Mak Klougria (*Kingston Mc Cloughry*), koji, pokušavajući da obezvrijedi Klauzevicovu postavku danas, sem ostalog, kaže: »Takav rat, ako izbije, značio bi kraj svakoj politici i potpuno međusobno uništenje«, ukazujući pret hodno da ništa kao takav rat ne udaljava njegovu, tj. Klauzevicovu postavku od istine. General Rendulić tvrdi »da je taj rat u kome ne može biti stvarnog pobjednika besmislen i da ga, u krajnjoj liniji, uopšte ne bi trebalo ni nazivati rat nego međusobno uništenje«. Prema tome, opšti termonuklearni rat, kao takav, ne samo što bi kidao konce s politikom, već bi značio negaciju rata kao nastavka politike, pa sljedstveno tome i same politike kao racionalne ljudske djelatnosti.

Vraćajući se Klauzevicu uvjericemo se da je on prije svih drugih rekao da je takav (obostrano uništavajući) rat, »besciljna i besmislena stvar«, naglasivši da takav rat kida sve konce s politikom. Ta teza implicitno sadrži stav da on takav kakav jest nije proizvod politike, uprkos tome što mu je politika pružala sve uslove da takav bude, i to do trenutka u kojem je i sebe s njime ugrozila. Da ne bi bilo nesporazuma ovdje treba reći da se ovo razmatranje odnosi na sam čin opšteg termonuklearnog rata, dakle na taj rat kao faktički događaj koji se odvija po svojim unutrašnjim zakonmjernostima, a ne i na pripreme za takav rat do trenutka kada i one postaju besciljne i besmislene. Naime, pripreme za opšti termonuklearni rat, teorijski uzev (a to se i u praksi događalo sve vrijeme poslije drugog svetskog rata), znače, u stvari, politiku termonuklearnog rata, tj. politiku koja bi se, uz pretpostavku odlučujuće nadmoćnosti jedne strane, mogla produžiti tim ratom. To padrazumijeva mogućnost uništenja suprotne strane, prije svega, njenih oružanih snaga uz očuvanje sopstvenih, što je u potpunom skladu s Klauzevicovim shvatanjem strategije uništavanja, odnosno obaranja. Takva politika može izgledati racionalnom, sve do trenutka postizanja globalne ravnoteže i gubljenja svake perspektive ostvarenja odlučujuće nadmoćnosti bilo na kojoj strani. U tom trenutku takva politika postaje u sebi protivrječna i u krajnjoj liniji besciljna i besmislena. Od tog trenutka, logično je, ma kako bila obojena, politika mora da kida konce sa strategijom opšteg termonuklearnog rata i u pripremama i u izvršenju, kako joj se on ne bi izvukao ispod kontrole i pokidao sve veze s njom. Odnosno, da joj kao Damoklov mač ne bi stalno visio nad glavom, ona ga mora vratiti na tlo i staviti u

realne racionalne okvire. Taj trenutak vraćanja, suprotan produženju, predstavlja neminovnost. To je trenutak početka jednog novog procesa koji dovodi neminovno do novog stanja u međunarodnim odnosima, a to je stanje permanentne krize ili neka vrsta međupolarnosti mira i rata u kojem rat kao nastavak politike, može da egzistira još samo na ograničenom nivou, bilo da se vodi konvencionalnim ili nuklearnim oružjem male snage, ali uz stalnu prijetnju od eskaliranja u opšti termonuklearni rat, s obzirom na opštu tendenciju rata ka proširenju do krajnosti, što je takođe tvrdio Klauzevic kao opštu zakonitost rata. Zbog toga je u savremenim uslovima jedina realna, racionalna alternativa politici rata politika mira, a naoružavanju — razoružanje.

Ako se vratimo na Mak Klougria, koji kaže: »Takav rat, ako izbije, značio bi kraj svakoj politici i potpuno međusobno uništenje«, uvjerićemo se da to nije ništa drugo do parafraza već rečene Klauzevicove postavke o ratu koji bi nastao iz čistog neprijateljstva i predstavljao borbu na život i smrt, a takav rat bi se, po Klauzevicu, mogao samo zamisliti i u slučaju iracionalnog ponašanja u kojem »političko gledište prestaje sa samim početkom takvog rata«. Kada se tome dodaju i mnoga druga Klauzevicova stanovišta, dolazi se do zaključka da ih je Mak Klougri zaista prenebregao.

Karakteristično je, takođe, da to autentično Klauzevicovo tumačenje o ratu koji se odvaja od politike ispuštaju iz razmatranja i neki drugi teoretičari, ili u tom smislu daju svoju verziju o takvom ratu i ne spominjući Klauzevica. Tako poljski vojni teoretičar Mječislav Mihalik u svom djelu *Moral i rat*¹⁰, postavljajući pitanje: »da li totalni termonuklearni rat, i ako predstavlja posledicu i produžetak politike, može da dovede do pozitivnog cilja?«, osim ostalog kaže: »Rat koji je, dakle, posledica i nastavak politike, koji ima političke izvore, može se izmaći kontroli politike i prestati da ispunjava njene zadatke i samo u tom pragmatičnom, a ne genetičkom smislu prestati da bude produžetak politike«¹¹. Po njemu, dakle, ne znači »da je rat time izgubio svoju dosadašnju suštinu kao rezultat i produžetak politike«, iako može prestati da bude njeno sredstvo!?

Mnogobrojni su teoretičari, a među njima su i velikani naučne i filozofske misli poput Ajnštajna, Rasela i drugih, koji su ukazali na apokaliptičnu viziju budućeg nuklearnog rata, i nije cilj ovog članka da navodima potvrđuje to, već da, s jedne strane, dokaže da Klauzevic, razvijajući učenje o ratu kao produžetku politike, nije

¹⁰ M. Mihalik: *Moral i rat*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1976. str. 50.

¹¹ Isto, str. 16.

ametnuo s uma i mogućnost vođenja takvog rata koji bi se mogao otrgnuti od politike i ne samo prestati da bude njeno sredstvo, već i značiti svoju sopstvenu negaciju i negaciju politike, i s druge strane, da se ova tematika, raščišćena, približi našoj svakodnevnoj praksi i stavovima koji se, u pristupu tumačenju takvih i sličnih problema razlikuju od pristupa raznih drugih teoretičara, posebno onih kroz čija tumačenja provijavaju stavovi blokovske politike. Međutim, ponegdje se i u nas, u vezi s tom tematikom, javljaju nedoumice, a posebno ondje gdje se ona svakodnevno tumači, kao što su to, na primjer, univerziteti.

»Rat, posebno svjetski, nuklearni, postaje iracionalan i nijedna država njime ne može obezbijediti ekonomski interes a da se u isto vrijeme ne izloži riziku samouništenja. Zapravo, postavlja se pitanje gdje su politička svrha i smisao takvog rata«, stoji u univerzitetskom udžbeniku.¹²

U vezi sa tim, kao i sljedećim naknadnim slučajem, navodim u cjelini inače poznatu i značajnu misao Josipa Broza Tita o tome: »Rat danas može biti samo sveuništavajući, a ne sredstvo za pobjedu ove ili one strane. Razorno nuklearno oružje od kojega su njegovi inicijatori očekivali da će ih učiniti gospodarima ljudske sudbine u cijelom svijetu, razorilo bi najprije njih same. Nuklearno oružje je postalo sredstvo koje prijeti da uništi i svoje vlastite tvorce. *Slijepa snaga ratnih mašina, naoružanih tim oružjem, iskočila je iz okvira klasičnih računica koje su rat smatrale produženjem spoljne politike drugim sredstvima* (podvukao B. L.). Zamišljeno kao najmoćnije oružje pobjede, ono se pokazalo jedino kao oružje razaranja i sveopćeg poraza, kao oružje rata bez pobjednika».¹³

Zanimljivo je da u pomenutom univerzitetskom udžbeniku, poslije i neposredno iza istog takvog navoda Josipa Broza Tita, stoji piščev komentar: »Time je umanjena ali nije isključena mogućnost takvog rata«. Međutim, Tito u datom navodu ne samo što ne govori, pogotovu ne polovično, o tome je li umanjena ili uvećana mogućnost izbijanja takvog rata već jasno i decidirano ukazuje na prelomni trenutak istorije do kojega je doveo savremeni uništavajući rat. To je trenutak u kojemu je taj rat iskočio iz okvira klasičnih računica koje su ga smatrale produženjem spoljne politike drugim sredstvima. Od tog trenutka taj razorni nuklearni rat o kojem Josip Broz Tito govori, više to nije. On se, dakle, iskakanjem iz ruku politike i nje-

¹² Grupa autora: *Osnovi opštenarodne odbrane SFRJ* — I izdanje 1975, str. 24.

¹³ Tito: *Govori i članci*, izdanje »Naprijed« Zagreb, knjiga četvrta, str. 40.

nih računica, odvojio i prestao da bude rat kao njen produžetak. Tim odvajanjem je kao što kaže Klauzevic, postao besciljna i besmislena stvar. Zanimljivo je da ne samo navod u cjelini već i svaka navedena Titova rečenica u njemu ovo potvrđuju.

»Svaki rat je nastavak politike, kako u smislu nastavka, tako i njegovog vođenja, ali svaki rat u današnjim uslovima nije cjelishodno sredstvo politike jer njime nije moguće realizovati ciljeve koje ona postavlja«, stoji u udžbeniku za studente viših škola i fakulteta¹⁴. U tom smislu je i sav ostali dio teksta koji razrađuje to pitanje, posebno, kao zaključak, njegov posljednji stav. U njemu, ponavljajući to više puta, pisci bezrezervno i odlučno tvrde da je svaki rat produžetak politike bez obzira na to je li razuman ili nije, vodi li samouništenju ili ne.

Aktiviranjem nuklearnih bombi nad Japanom 1945. godine, rat, logično, nije prestao biti produžetak politike. Naprotiv, kao možda nikada do tada u istoriji ratova, u kojoj se u mnogo slučajeva, uvođenjem nekog novog i do tada nepoznatog ratnog sredstva računalo na brzi uspjeh i pobjedu, tu je taj brzi uspjeh u potpunosti došao do izraza i Japan je kapitulirao. Tih prvih godina poslije drugog svjetskog rata, kao što je poznato, to sredstvo je ostalo u tom svojstvu, tj. kao moćno sredstvo politike s pozicije sile, u rukama SAD, tada jedinog vlasnika nad njim, sve dok njime nije ovladao i SSSR, kada, uz razvoj i ostalog naoružanja i tehnike, uglavnom započinje trka u naoružavanju, podsticana stalnim zaoštavanjem političkih odnosa. Dolazi do stanja u kojem te dvije strane ne samo što ne nalaze razumno rješenje, već, po inerciji, razvijaju tu trku do njenih zastrašujućih razmjera s vizijom opšteg termonuklearnog uništavajućeg rata današnjih dana.

Osim toga, dakle, obostrano uništavajućeg oblika, rat je u svim drugim oblicima ostao produžetak politike uz dopunsku kvalifikaciju da, ako ne svaki, onda velik broj tih drugih oblika, posredno ili neposredno, ranije ili kasnije, može da preraste u taj, obostrano uništavajući oblik. To pogotovu u uslovima u kojima bi se pokušao da ostvari takav, tj. globalni cilj sredstvima konvencionalnog naoružanja prevaziđenim za to.

Ukazujući na potpunu izvjesnost katastrofalnih posljedica po čovječanstvo, autori u pomenutom novom izdanju udžbenika zaključuju: »To svjetski nuklearni rat čini apsurdnom politike a sve manje realnim sredstvom za postizanje političkih ciljeva«¹⁵. U vezi sa ovim

¹⁴ Grupa autora: *Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita SFRJ* — I izdanje 1979, str. 25.

¹⁵ *Isto*, str. 77.

moglo bi se postaviti pitanje zašto »sve manje realnim« ako bi posljedice bile katastrofalne po čovječanstvo. Očigledno je da pri ocjeni takvog gledišta ne dolazi u obzir nikakvo proizvoljno mjerilo »sve manje« ni »sve više«, već se, sasvim određeno, sredstvo koje tome vodi isključuje kao sredstvo za postizanje političkih ciljeva. Svako sredstvo je samo dotle sredstvo dokle može njime kao sredstvom nešto da se ostvari, učini, postigne. U suprotnom, ono prerasta u besmislicu.

Razvoj tehnike i tehnologije nudi, ili će biti u stanju da ponudi, svakoj strani neko novo sredstvo za uništenje protivnika, tj., druge strane, ali ne, uzvratno, u isto vrijeme i zaštitu sopstvenog opstanka. Prema tome, u obostranom uništenju ovim ili onim sredstvom politika se ne produžava već gasi.

U borbi za mir i politiku aktivne miroljubive koegzistencije Josip Broz Tito je polazio od našeg ustava, Povelje OUN i raznih konvencija koje rat proglašavaju zločinom, isključuju ga kao sredstvo politike za rješavanje međunarodnih sporova, ali i od činjenice da će nuklearno oružje razoriti najprije one koji ga imaju. Očigledno je da su, sudeći prema nastaloj »ravnoteži straha«, i oni u to uvjereni. Potrebno je to uvjerenje razviti do kraja i izbjeći taj uništavajući rat. Put ka tome vodi ne samo preko borbe za razoružanje već i preko razvijanja sve jačeg uvjerenja da je rat, umjesto sredstva za izvojevanje pobjede, postao sredstvo samouništenja. A najjače uvjerenje izbija iz pomenutih Klauzevicovih i Titovih stavova o ratu koji se odvajaju od politike i prestaju da bude njeno sredstvo.

I najzad, ako se sredstvo kojim se politika produžava zove »rat«, onda taj, za obje strane uništavajući rat, sa gubitkom svojstva sredstva treba da izgubi i svoj prvobitni naziv, pa da se zove, kao što kaže general Rendulić, »međusobno uništenje, a ne rat«. ¹⁶

Ako za sukobe u prvobitnoj zajednici ne možemo da upotrijebimo naziv »ratovi«, jer u njima nije bilo riječi o osvajanjima, pljački drugih, porobljavanju i nametanju svoje volje, to ne može da se primjeni ni u tom, za obje strane uništavajućem sukobu, jer posljedice uništenja ne samo što ne bi ostalo ništa za pljačku već ne bi imao ko koga ni da pljačka, porobi i nametne svoju volju.

Prema tome, tvrdjenje da je rat u savremenim uslovima koji vodi protivnike međusobnom uništenju, prestao ili sve više prestaje biti sredstvo politike, ne znači obezvrijeđivanje poznate Klauzevicove definicije o ratu. Ali, i tvrdnja da je ta definicija tačna za sve,

¹⁶ »Vojno delo«, br. 1/78, str. 92.

pa i takve, uništavajuće ratove, naučno je neodrživa. Klauzevicova definicija o ratu kao sredstvu politike, odnosno da je rat nastavak politike drugim sredstvima, ostaće naučna istina, ničim nepomućena, sve dok bude ratova kojima se, kao sredstvom, budu mogli ostvarivati politički ciljevi. Ta definicija ne obuhvata eventualni opšti termonuklearni rat koji kida sve konce sa politikom i prerasta u besmislicu, koji dakle, i nije rat u tradicionalnom značenju tog pojma. Otuda i nije dopustivo dovoditi u pitanje Klauzevicovu definiciju kao održivu za savremene uslove rata.